

УДК 351.746.1:005

DOI 10.36919/3041-1149(Print).6-7.2025.94-99

В. І. Коданьов,

аспірант,

НДІ державного будівництва

та місцевого самоврядування,

НАПрН України

email: kodanewvlad@gmail.com

ORCID 0009-0007-1911-0006

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА: ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ І ЗМІСТ

Наукова стаття присвячена з'ясуванню сутності та змісту категорії «енергетична безпека», її сучасній інтерпретації в доктрині на нормативно-правових актах. Аналіз доктринальних джерел на нормативно-правових актах спонукав до висновку про складність, багатогранність та ємність поняття енергетичної безпеки, яка формується й гарантується з урахуванням комплексу геополітичних, економічних, соціальних, екологічних, техніко-технологічних та інших чинників. Наголошено, що енергетична безпека має глобальний характер, а її забезпечення повинне досягатися спільними зусиллями всіх країн світу, однак засоби та механізми її досягнення є індивідуальними для кожної країни з огляду на внутрішні особливості й потреби галузі. Констатується, що єдиного загальновизнаного визначення енергетичної безпеки та його змістового наповнення не існує, що цілком логічно з огляду на динаміку розвитку суспільства, геополітичну ситуацію та появу у зв'язку з цим нових викликів і загроз, пов'язаних із глобальними фінансовими кризами, збільшенням чисельності природних катаклізмів, пандемією, збройною агресією та іншими чинниками. Якщо донедавна акцент робився передусім на доступності енергетичних ресурсів, розбудові енергетичної інфраструктури, кліматичних змінах, то наразі визначальними є чинники геополітики, рівня корупції, ефективності діяльності уряду. Доходимо висновку, що сучасне розуміння забезпечення енергетичної безпеки концентрується на досягненні стану технічно надійного, стабільного, економічно обґрунтованого та водночас ефективного й екологічно прийняттого забезпечення країни енергетичними ресурсами, а також на створенні умов для формування й реалізації політики захисту національних інтересів у зазначеній сфері. Зроблено концептуальний висновок, що сучасне тлумачення енергетичної безпеки конкретної держави має базуватися на системному підході з урахуванням національного, регіонального, глобального контекстів, а також чинників впливу на енергетичну сферу – внутрішніх і зовнішніх загроз.

Ключові слова: енергетична безпека, національна безпека, геополітичні процеси, енергетична інфраструктура, нормативно-правове регулювання, виклики та загрози.

Постановка проблеми. Енергетична безпека як гарант збалансованого розвитку суспільства вже тривалий час перебуває в центрі глобальної енергетичної політики, а її забезпечення є пріоритетним в економічній і державній політиці країн, запорукою стабільного економічного розвитку, покращення соціальної сфери [1, с. 119]. Події, які відбуваються на світовому енергетичному ринку, свідчать про актуальність цієї проблеми як для всієї світової спільноти, так і для України, яка у зв'язку із постійними бомбардуваннями її критичної інфраструктури стикається з дефіцитом енергоресурсів.

Сучасні науковці презентують різноманітні операційні визначення енергетичної безпеки, розкривають різні її аспекти, представляють конкуруючі судження та концепції. Відтак відсутня однастайність щодо змістового наповнення поняття зазначеної категорії, не досягнуто консенсусу щодо моделі концепції енергетичної безпеки, яка б ураховувала всі поточні виклики та загрози. Такий стан речей вимагає подальшого пошуку відповідей на питання забезпечення енергетичної безпеки держави, зокрема й такої важливої теоретичної складової цієї сфери, як вироблення сучасного, адекватного викликам сьогодення категоріального апарату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розробку зазначеної проблематики здійснили, зокрема, такі вчені: Ю. Ващенко, Я. Вертеба, С. Воронцов, І. Гончарук, М. Земляний, М. Ковалко, В. Микитенко, І. Плачков, Ю. Продан, О. Сердюченко, А. Сменковський, О. Суходоля, Г. Рябцев, Ю. Харазішвілі, А. Шевцов, І. Яковюк тощо. Саме на доробок зазначених та інших учених будемо орієнтуватись у науковій статті, адже чітке розуміння сутності проблеми є першим кроком на шляху до формування способів її вирішення.

Метою дослідження є з'ясування сутності та змісту категорії «енергетична безпека».

Виклад основного матеріалу. Питання про розуміння енергетичної безпеки є предметом наукових дискусій як в економічній, політичній, так і в правовій науці. Представлені погляди з цього питання зазначають різноманітність підходів, мають різний, залежно від контексту, зміст. Подекуди вчені використовують цей термін, щоб надати значимість чи актуальність певним проблемам у сфері енергетики, які часто за своєю сутністю не завжди стосуються питань, пов'язаних безпосередньо з енергетичною безпекою. Тож вважаємо за потрібне насамперед розкрити сутність вживаних у науковій літературі дефініцій для з'ясування значення та змісту категорії «енергетична безпека», а також розмежування синонімічно близьких термінів і понять.

Європейська комісія з питань енергетичної безпеки 2000 р. визначила енергетичну безпеку як безперервну фізичну наявність на ринку енергоносіїв за ціною, яка є доступною для всіх споживачів [2]. Згодом Міжнародне енергетичне агентство (далі – IEA) обґрунтувало енергетичну безпеку як здатність безперебійного доступу до джерел енергії за доступною ціною, прийнятною з погляду економічної відповідності («the uninterrupted availability of energy sources at an affordable price») [3]. IEA розглядає енергетичну безпеку як систему, що складається з трьох компонентів: нафтова, газова й електрична безпеки (oil security, natural gas security, electricity security) [3]. Це пов'язано з тим, що саме зазначені вище ресурси сьогодні є ключовими джерелами енергії; через їх важливість енергетичні ринки є досить чутливими до різних чинників, починаючи від кліматичних змін, природних катаклізмів і закінчуючи воєнними конфліктами [4, с. 175–176].

У національному законодавстві України спостерігається неоднозначне розуміння визначення поняття енергетичної безпеки. Так, у ст. 1 Закону України «Про електроенергетику» енергетична безпека визначалась як стан електроенергетики, який гарантує технічно й економічно безпечне задоволення поточних і перспективних потреб споживачів в енергії та охорону навколишнього природного середовища. Водночас було закріплено, що енергія – це електрична чи теплова енергія, що виробляється на об'єктах [5].

У Законі України «Про національну безпеку України» зазначається, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки України [6]. Про забезпечення енергетичної безпеки України окремо в цьому нормативно-правовому документі не йдеться.

У стратегічних документах з питань енергетичної безпеки стратегічного характеру все більше уваги приділяється не лише визначенню, засадам, а й механізмам забезпечення енергетичної безпеки в Україні. Зокрема, відповідно до Енергетичної стратегії України на період до 2030 р. енергетична безпека є невід'ємною складовою економічної та національної безпеки, важливою умовою існування й розвитку держави. Енергетична безпека України – це спроможність держави забезпечити ефективне використання власної паливно-енергетичної бази, здійснити оптимальну диверсифікацію джерел і способів постачання в Україну енергоносіїв для забезпечення життєдіяльності населення й функціонування національної економіки в режимі звичайного, надзвичайного та стану війни, попередити різкі цінові коливання на паливно-енергетичні ресурси або ж створити умови для безболісної адаптації національної економіки до нових цін на ці ресурси на світових ринках [7].

Відповідно до Енергетичної стратегії України на період до 2035 року енергетична безпека – це захищеність національних інтересів у сфері забезпечення доступу до надійних, стійких, доступних і сучасних джерел енергії технічно надійним, безпечним, економічно ефективним та екологічно прийнятним способом у нормальних умовах і в умовах особливого або надзвичайного стану [8].

Для кращого розуміння аналізованої категорії звернемося до позицій вітчизняних науковців. Так, А. К. Шидловський та М. П. Ковалко зазначають, що енергетична безпека є однією з найважливіших складових економічної безпеки, яка проявляється, по-перше, як стан забезпечення держави паливно-енергетичними ресурсами, що гарантують її повноцінну життєдіяльність, або, по-друге, як стан безпеки енергетичного комплексу та здатність енергетики забезпечити нормальне функціонування економіки, енергетичну незалежність країни [9, с. 370].

На думку О. М. Суходолі, енергетичною безпекою є спроможність технічно надійним, економічно ефективним та екологічно прийнятним способом задовольняти потреби суспільства в енергоресурсах, забезпечувати стаке функціонування національної економіки в нормальних і кризових умовах, захищати суверенітет держави у формуванні та здійсненні політики захисту національних інтересів [10, с. 8]. Ю. В. Ващенко енергетичну безпеку тлумачить як стан захищеності носіїв енергетичних інтересів від загроз дефіциту в забезпеченні їхніх потреб в енергії за допомогою гарантованого доступу до безпечних для життя, здоров'я людини та навколишнього природного середовища енергетичних послуг належної якості за економічно обґрунтованими й доступними цінами на умовах безперервності, надійності, диверсифікованості джерел енергопостачання, ефективності та раціональності, використання енергетичних ресурсів з відновлюваних джерел енергії, рівного доступу для всіх категорій громадян [11, с. 41].

На переконання В. В. Микитенка, енергетична безпека є системою поєднання потенціалів – економічного, політичного, техніко-технологічного, ресурсного і, власне, енергетичного, а також чинників наукового, географічного, організаційного, управлінського тощо, без урахування яких аналіз будь-якої безпеки неможливий [12, с. 41]. Аналогічно й А. Ю. Дейна визначає енергетичну безпеку як комплекс взаємопов'язаних і раціонально збалансованих теоретичних, практичних, економічних, правових та екологічних заходів, що гарантує повне й безперебійне задоволення потреб держави в паливно-енергетичних ресурсах відповідної якості в будь-який час, у будь-якому місці, за будь-яких умов, можливість економіки країни забезпечити ефективне використання енергоресурсів як у виробництві товарів і послуг, так і населенням та можливість налагодження зовнішньоторговельних зв'язків щодо експорту / імпорту енергоресурсів [13, с. 162].

З наведених визначень випливає, що енергетична безпека – здатність держави в особі її органів управління забезпечити кінцевих споживачів енергією відповідним обсягом і належної якості у звичайних умовах, а також під час дії дестабілізуючих чинників внутрішнього чи зовнішнього характеру в межах гарантованого покриття мінімального обсягу найважливіших потреб країни, окремих її районів, міст, селищ чи об'єктів у паливно-енергетичних ресурсах. Це стан забезпеченості держави джерелами палива й енергії, надійність і доступність їхнього постачання, а також процес досягнення такого визначеного стану.

Загалом офіційне формулювання явища «енергетична безпека» дає змогу виокремити такі основні його складові або умови, як: фізична наявність енергетичних ресурсів, безперервність їхнього постачання та доступність, економічна обґрунтованість.

Як слушно зазначає І. В. Яковюк, енергетична безпека має багато аспектів: якщо її розглядати в довгостроковому плані, то вона стосується своєчасних вкладень у сферу постачання енергії для адаптації до темпів економічного розвитку, а в короткостроковому – здатність швидко й оперативно реагувати на зміни на енергетичному ринку відповідно до балансу попиту та пропозиції. Отже, в енергетичній безпеці присутня економічна складова, яка безпосередньо впливає на рівень забезпечення енергією сучасної держави [4, с. 176].

Мета управління енергетичною безпекою повинна полягати в тому, щоб ліквідувати або мінімізувати виклики та загрози, а також розвинути наявні потенційні можливості поліпшення стану енергетичної безпеки. До внутрішніх можна віднести такі: рівень забезпеченості країни власними енергетичними ресурсами; паливно-енергетичний баланс країни; соціальні загрози (ціни на паливо для населення, висока аварійність виробництва тощо); політична, законодавча, управлінська діяльність; екологічна ситуація та ін. Зовнішніми чинниками є: енергетична бідність, геополітичні інтереси країн; економічні загрози (несприятлива кон'юнктура ринку); нерівномірність розповсюдження покладів і зосередження основних запасів у політично нестабільних регіонах, зонах військових конфліктів; загроза терористичних актів на енергетичних об'єктах тощо.

Останнім часом варто зазначити й появу нових викликів перед паливно-енергетичним комплексом і загроз його сталому функціонуванню, і загалом нових типів загроз національній безпеці. І тут ідеться не тільки про нашу країну, хоча саме Україна стала «полігоном» для відпрацювання методів гібридної війни, йдеться про нові виклики для світової енергетики.

Поширення методів гібридної війни на енергетику спричиняє потребу у формуванні нового розуміння вимог забезпечення стійкості енергетики України, методів прогнозування загроз і запобігання їх реалізації, формування методів та інструментарію забезпечення захисту енергетики, а також узгодження й координації дій усього суспільства в забезпеченні стійкості функціонування системи енергозабезпечення потреб суспільства та держави, забезпечення національної стійкості України. Такий стан речей обумовлює доцільність перегляду сутності та змісту поняття «енергетичної безпеки» з урахуванням сучасних загроз.

Беззаперечно, що енергетична безпека як складна категорія має глобальний характер [14, с. 238] та економічне, екологічне, соціальне й геополітичне значення. Водночас короткострокові та довгострокові гарантії її забезпечення є не лише важливою політичною метою, а метою загальнодержавного й загальносвітового значення.

Висновок. Аналіз доктринальних джерел на нормативно-правових актах спонукав до висновку про складність, багатогранність та ємність поняття енергетичної безпеки, яка формується й гарантується з урахуванням комплексу геополітичних, економічних, соціальних, екологічних, техніко-технологічних та інших чинників. Енергетична безпека має глобальний характер, а її забезпечення повинне досягатися спільними зусиллями всіх країн світу. Проте засоби та механізми її досягнення є індивідуальними для кожної країни з огляду на внутрішні особливості й потреби галузі.

Єдиного загальновизнаного визначення енергетичної безпеки та його змістового наповнення не існує, що цілком логічно з огляду на динаміку розвитку суспільства, геополітичну ситуацію та появу у зв'язку з цим нових викликів і загроз, пов'язаних із глобальними фінансовими кризами, збільшенням чисельності природних катаклізмів, пандемією, збройною агресією та іншими чинниками. Якщо донедавна акцент робився передусім на доступності енергетичних ресурсів, розбудові енергетичної інфраструктури, кліматичних змінах, то наразі визначальними є чинники геополітики, рівня корупції, ефективності діяльності уряду.

Нинішнє розуміння забезпечення (гарантування) енергетичної безпеки концентрується на досягненні стану технічно надійного, стабільного, економічно обґрунтованого та водночас ефективного й екологічно прийняттого забезпечення країни енергетичними ресурсами, а також на створенні умов для формування й реалізації політики захисту національних інтересів у зазначеній сфері.

Технологічний прогрес, зміни в способах виробництва та використання енергії, поява нових загроз на внутрішній і міжнародній арені мають неабиякий вплив на концепцію енергетичної безпеки. Тож сучасне тлумачення енергетичної безпеки конкретної держави має базуватись на системному підході з урахуванням національного, регіонального, глобального контекстів, а також чинників впливу на енергетичну сферу – внутрішніх і зовнішніх загроз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ткаченко С. В. Енергетична безпека України в умовах глобалізації світової економіки. *Культура народів Причорномор'я*. 2011. № 213. С. 119–120.
2. Energy Security European Commission. URL : https://ec.europa.eu/energy/topics/energy-security_en
3. Defining energy security / IEA. URL : <https://www.iea.org/topics/energysecurity/whatisenergysecurity>
4. Яковюк І. В., Цвеліх М. П. Енергетична безпека Європейського Союзу в умовах російської агресії проти України. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 160. С. 170–191. URL : <https://doi.org/10.21564/2414-990X.160.274518>
5. Про електроенергетику: Закон України від 16 жовт. 1997 р. № 575/97-ВР. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80>

6. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
7. Енергетична стратегія України на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лип. 2013 р. № 1071-р. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13>
8. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серп. 2017 р. № 605-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text>
9. Паливно-енергетичний комплекс України на порозі третього тисячоліття / під заг. ред. А. К. Шидловського, М. П. Ковалка. Київ : ЕЗ, 2001. 400 с.
10. Суходоля О. М. Проблеми визначення сфери регулювання енергетичної безпеки. *Стратегічні пріоритети*. 2019. № 1 (49). С. 5–17.
11. Vashchenko Yu. V. State regulation in the energy sector of Ukraine: administrative and legal aspect : dissertation ... Dr. law Sciences : 12.00.07. Kyiv, 2015. 488 p.
12. Микитенко В. На чому базується енергетична безпека держави. *Вісник НАН України*. 2005. № 3. С. 41–47.
13. Дейна А. Ю. Теоретичні основи статистичного забезпечення регулювання енергонезалежності України. *Економіка і організація управління*. 2017. Вип. 1. С. 160–170.
14. Климчук М. П. Забезпечення глобальної енергетичної безпеки в сучасних геополітичних умовах. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. № 6 (6). С. 238–245.

REFERENCES

1. Tkachenko, S. (2011). Enerhetychna bezpeka Ukrainy v umovakh hlobalizatsii svitovoi ekonomiky [Energy security of Ukraine in the context of globalization of the world economy]. *Kultura narodov Prychernomoria*. 213, 119–120 [in Ukrainian].
2. Energy Security European Commission. URL : https://ec.europa.eu/energy/topics/energy-security_en [in Ukrainian].
3. Defining energy security / IEA. URL : <https://www.iea.org/topics/energysecurity/whatisenergysecurity> [in Ukrainian].
4. Yakoviuk, I., Tsvelikh, M. (2023). Enerhetychna bezpeka Yevropeiskoho Soiuzu v umovakh rosiiskoi ahresii proty Ukrainy [Energy security of the European Union in the context of Russian aggression against Ukraine]. *Problemy zakonnosti*. 160, 170–191. URL : <https://doi.org/10.21564/2414-990X.160.274518> [in Ukrainian].
5. Pro elektroenerhetyku : Zakon Ukrainy 16 zhovtnia 1997 roku № 575/97-VR [On electric power industry : Law of Ukraine of October 16, 1997 No. 575/97-VR] (Zakon vtratyv chynnist na pidstavi Zakonu № 2019-VIII vid 13.04.2017. VVR. 2017. № 27–28, st. 312). (n.d.). zakon.rada.gov.ua. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/575/97-vr> [in Ukrainian].
6. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 № 2469-VIII [On the national security of Ukraine : Law of Ukraine dated June 21, 2018 No. 2469-VIII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian].
7. Enerhetychna stratehiia Ukrainy na period do 2030 r. : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.07.2013 № 1071 [Energy strategy of Ukraine for the period until 2030 : Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 07/24/2013 No. 1071]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13/para3#n3> [in Ukrainian].
8. Enerhetychna stratehiia Ukrainy na period do 2035 roku «Bezpeka, enerhoefektyvnist, konkurentospromozhnist», skhvalena rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18.08.2017 № 605-r [The energy strategy of Ukraine for the period until 2035 "Security, energy efficiency, competitiveness" was approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 18, 2017 No. 605-r]. URL : <https://mepr.gov.ua/> [in Ukrainian].
9. Palyvno-enerhetychnyy kompleks Ukrainy na porozhi tretoho tysiacholittia [Fuel and energy complex of Ukraine on the threshold of the third millennium] / pid zah. red. A. K. Shydlovskoho, M. P. Kovalka. Kyiv : EZ, 2001. 400 [in Ukrainian].

10. Sukhodolia, O. (2019). Problemy vyznachennia sfery rehuliuвання enerhetychnoi bezpeky [Problems of determining the sphere of regulation of energy security]. *Stratehichni priorityty*. 1, 5–17 [in Ukrainian].
11. Vashchenko, Yu. (2015). State regulation in the energy sector of Ukraine: administrative and legal aspect [State regulation in the energy sector of Ukraine: administrative and legal aspect] : dissertation ... Dr. law Sciences : 12.00.07. Kyiv. 488 p. [in Ukrainian].
12. Mykytenko, V. (2005). Na chomu bazuetsia enerhetychna bezpeka derzhavy [What is the basis of the state's energy security]. *Visnyk NAN Ukrainy*. 3, 41–47 [in Ukrainian].
13. Deina, A. (2017). Teoretychni osnovy statystychnoho zabezpechennia rehuliuвання enerhonezalezhnosti Ukrainy [Theoretical foundations of statistical support for the regulation of energy independence of Ukraine]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*. 1 (25), 160–170 [in Ukrainian].
14. Klymchuk, M. (2024). Zabezpechennia hlobalnoi enerhetychnoi bezpeky v suchasnykh heopolitychnykh umovakh [Ensuring global energy security in modern geopolitical conditions.]. *Uspikhy i dosiahnennia u nautsi*. 6 (6), 238–245 [in Ukrainian].

V. I. Kodanев. ENERGY SECURITY: CONCEPT, ESSENCE AND CONTENT

The scientific article is devoted to clarifying the essence and content of the category of "energy security", its modern interpretation in the doctrine and regulatory legal acts. Analysis of doctrinal sources and regulatory legal acts led to the conclusion about the complexity, multifacetedness and capacity of the concept of energy security, which is formed and guaranteed taking into account a complex of geopolitical, economic, social, environmental, technical and technological and other factors. It is emphasized that energy security is global in nature, and its provision should be achieved by joint efforts of all countries of the world, however, the means and mechanisms for its achievement are individual for each country, taking into account the internal characteristics and needs of the industry. It is stated that there is no single generally accepted definition of energy security and its content, which is quite logical given the dynamics of the development of society, the geopolitical situation and the emergence of new challenges and threats associated with global financial crises, an increase in the number of natural disasters, pandemics, armed aggression and other factors. If until recently the emphasis was primarily on the availability of energy resources, the construction of energy infrastructure, climate change, now the determining factors are geopolitics, the level of corruption, and the effectiveness of government activities. The author concludes that the modern understanding of ensuring energy security focuses on achieving a state of technically reliable, stable, economically justified and, at the same time, effective and environmentally acceptable provision of the country with energy resources, as well as on creating conditions for the formation and implementation of a policy to protect national interests in this area. A conceptual conclusion is made that the modern interpretation of the energy security of a particular state should be based on a systemic approach taking into account the national, regional, global contexts, as well as factors influencing the energy sector – internal and external threats.

Key words: energy security, national security, geopolitical processes, energy infrastructure, regulatory framework, challenges and threats.